

ХЯТАД, МОНГОЛЫН ХУДАЛДАА, ЭДИЙН ЗАСГИЙН ХАМТЫН АЖИЛЛАГАА БА УУЛ УУРХАЙН САЛБАРТ ХАМТРАН АЖИЛЛАХ ТУХАЙ

*Э.Наран**

Монгол Улс бол Хятад улсын умардад оршдог хөрш юм. Хятад, Монголын худалдаа, эдийн засгийн харилцаа нь хоёр талын харилцаанд зонхилох байрыг эзэлдэг билээ. Одоогоор Хятад улс нь Монгол Улсын хамгийн том хөрөнгө оруулагч, худалдааны хамгийн том түнш орон. Гэвч цаашид хоёр талын худалдаа, эдийн засгийн харилцааг улам чанаржуулж, өргөжүүлэх нь чухал юм. Хоёр талын хамтын ажиллагааг ноос ноолуур, арьс шир, хүнс хөдөө аж ахуйн салбараас байгалийн баялаг, уул уурхайн салбарт хамтран ажиллахыг гол болгох нь хоёр улсын эрэлт шаардлагад нийцэж, хоёр талын худалдаа, эдийн засгийн харилцааг өргөтгөх хамгийн үр ашигтай гол чиглэл юм.

Нэг. Хятад, Монголын худалдаа, эдийн засгийн өнөөгийн байдал

1. Хятад нь Монгол дахь хамгийн том хөрөнгө оруулагч

1990-2003 оны эцэс хүртэл Хятадын 1059 аж ахуйн нэгж Монголд 379.01 сая ам.долларын¹ хөрөнгө оруулалт хийсэн байна. Энэ нь Монголд дахь гадаадын хөрөнгө оруулалтын 37.9% хувийг эзэлж байгаа юм.

Монгол дахь гадаадын хөрөнгө оруулалт (1990—2003 оны эцэс хүртэл)

нэгж: сая ам.доллар

Хятад	Канад	Америк	БНСУ	Япон	ОХУ
379.01	132.52	114.89	80.85	60.43	33.72

Хятадаас Монголд голдуу барилга байгууламж, зам тээвэр, оёдол, хүнс, уул уурхай, хөдөө аж ахуйн бүтээгдэхүүн боловсруулах зэрэг салбарт хөрөнгө оруулж байна.

2.Хятад нь Монголын худалдааны хамгийн том түнш

Монгол Улсын статистикийн эмхтгэлийг үндэслэвэл, 2003 онд Монголын гадаад худалдааны нийт бараа эргэлт 1387.5 сая ам.долларт хүрч, үүнээс Монгол, Хятадын бараа эргэлт 474.4 сая ам.долларт хүрснээр тус оны гадаад худалдааны нийт эргэлтийн 34% эзэлжээ. Үүнээс Хятадад экспортлосон барааны үнэ нь 279.45 сая ам.доллар,

*Э.Наран - Өвөр Монголын Их сургуулийн Хөрш орон судлах хүрээлэнгийн ажилтан, шинжлэх ухааны доктор, профессор

Хятадаас импортлосон нь 194.9 сая ам.доллар, Монголоос Хятадад экспортлосон нь нийт экспортын 46.56%, Хятадаас импортлосон нь нийт импортын 24.75% хувийг тус тус эзэлж, Хятад нь Монголын хамгийн том экспортлогч, хоёр дахь импортлогч улс болсон юм. Хятад, Монголын худалдаанд Монголоос Хятадад голчлон зэсийн баяжмал, молибдений хүдэр ба баяжмал, мал аж ахуйн гаралтай ноос ноолуур, арьс шир, газрын тос, төмрийн хаягдал ба хөнгөн цагаан, хөлдүү загас зэрэг бараа бүтээгдэхүүн экспортолж байна. Монгол нь Хятадаас цахилгаан бараа, цагаан будаа, хуванцар, шуудай уут, элсэн чихэр, шилэн эдлэл, төмс, жимс жимсгэнэ ба ахуйн хэрэглээний бараа таваарууд импортолдог.

3. Хятадаас Монголд олгосон зээл тусламж

1949 онд Хятад, Монгол хоёр улс дипломат харилцаа тогтоосноос хойш 2002 он хүртэл, Хятад улс Монгол Улсад 1 тэрбум юаний зээл тусламж үүний дотор 1991-2002 оны эцэс хүртэл 591 сая юаний зээл тусламж олгожээ. 2003 оны 6-р сард БНХАУ-ын дарга Ху Жиньтао Монгол Улсад хийсэн албан ёсны айлчлалын үеэрээ Хятадаас Монголд 50 сая юаний буцалтгүй тусламж, 300 сая ам.долларын² хөнгөлөлттэй зээл олгож, түүнийг байгалийн баялаг ялангуяа уул уурхайн чиглэл, дэд бүтцийг хөгжүүлэхэд ашиглахаар урьдчилан төлөвлөжээ. Мөн оны 11-р сард Монголын Санхүү эдийн засгийн сайд Ч.Улаан Хятадад айлчлах үеэр Хятад улсаас Монголд дахин 30 сая юаний буцалтгүй тусламж олгосон билээ. Ингэснээр зөвхөн 2003 онд Хятадаас Монголд олгосон зээл тусламж нь 2.6 тэрбум юаньд хүрсэн байна.

Хятад, Монголын худалдаа, эдийн засгийн хамтын ажиллагаа сүүлийн жилүүдэд ихээр өргөжиж байгаа боловч хоёр талын худалдааны байдлыг харахад Хятадын хувьд Монголд экспортолж байгаа нь импортоосоо бага бөгөөд бараа нь зах зээлд өрсөлдөх чадвар муу байна. Хөрөнгө оруулалтын талаар Хятадын мянга гаруй компани Монголд хөрөнгө оруулж хамтран ажиллаж байгаа ч ихэнх нь жижиг, дунд хувийн хэвшлийн аж ахуйн нэгж болохоор Монголын эдийн засагт дорвитой нөлөө үзүүлж чадахгүй байна. Зээл тусламжийн хувьд сүүлийн жилүүдэд Хятадаас Монголд олгосон зээл тусламж мэдэгдэхүйц өсөж байгаа бөгөөд хоёр улс дипломат харилцаа тогтоосноос хойш өнөөг хүртэл нийт олгосон 3.6 тэрбум юаний 2.6 тэрбум юанийг 2003 онд олгосон юм. Гэвч энэ нь Монголын хойт хөрш ОХУ-аас Монголын 10 тэрбум ам.долларын их өрийг барагдуулсантай харьцуулахад тийм ч их тоо биш билээ.

Зөвхөн дээрх гурван зүйлээс л харахад Хятад, Монголын худалдаа, эдийн засгийн хамтын ажиллагааг цаашид улам өргөжүүлэн хөгжүүлэх шаардлагатай байна.

Хоёр. Уул уурхайн салбарт хамтран ажиллах нь Хятад,

Монгол хоёр улсын худалдаа, эдийн засгийн хамтын ажиллагааны үр ашигтай гол чиглэл юм.

1. Монгол Улс гадаадын хөрөнгө оруулалтыг татан оруулж олборлох үйлдвэрлэлээ хөгжүүлэх бодлого хэрэгжүүлж байна.

Монгол Улсын олборлох үйлдвэрлэл нь эдийн засгийн хөгжилд чухал байр суурийг эзэлж байна. 2003 оны байдлаар Монгол Улсын олборлох үйлдвэрлэлийн өртөг нь аж үйлдвэрийн бүтээгдэхүүний нийт өртгийн 55% хувийг эзэлж, экспортын 50%-иас дээш, улсын ДНБ-ний 8.5%³ хувийг эзэлж байгаа бөгөөд 16 мянган хүнийг ажлын байраар хангаж байна. 2003 онд Монгол Улсын гадаад худалдааны нийт экспортын хэмжээ 600.2 сая ам.долларт хүрч, үүний дотор зөвхөн ээсийн баяжмал, молибдений хүдэр ба баяжмал, хайлуур жоншийн баяжмал зэрэг уурхайн баялгийн боловсруулалт нийтдээ 192 сая ам.долларт хүрч, нийт экспортын 32%-ийг эзэлж байна. Монгол Улсын газар доорх баялаг маш элбэг юм. Гэвч хөрөнгө мөнгөний дутмаг байдал, улсын хүчин чадлын хэмжээнээс шалтгаалан бүх газар нутгийнхаа зөвхөн 16.4%-д л хайгуул хийж, 80⁴ гаруй хувьд нь хайгуул судалгаа хийгээгүй байна. Монгол Улс нь өөрийн орны ашигт малтмалын нөөц, улсын дотоодын эдийн засгийн бодит байдалдаа үндэслэн өнгөрсөн зууны 90-ээд оны дунд үеэс гадаадын хөрөнгө оруулалтыг их хэмжээгээр татаж, олборлох үйлдвэрээ хөгжүүлэх, эдийн засгаа сэргээх бодлого боловсруулан хэрэгжүүлж байна. Монгол Улсын Их Хурлаас 1997 оны 6-р сард “Ашигт малтмалын хууль” шинээр засварлан баталж, 2003 оны 11-р сард “Газрын тосны хууль”-даа өөрчлөлт оруулснаар гадаадын хөрөнгө оруулагчдад нэн тааламжтай орчинг хангах нөхцөл бүрдэж байна. Үүний зэрэгцээ 1997 оноос эхлэн Монголын Засгийн газар гадаадын улс орнууд болон Дэлхийн Банктай хамтран уул уурхайн баялгаа олборлон хөгжүүлэхээр гадаадын хөрөнгө оруулалтыг татахын тулд олон улсын хурлыг хэд хэдэн удаа зохион байгуулж, Монгол Улсын хөнгөлөлттэй бодлогоо сурталчилж, гадаадын хөрөнгө оруулагчдын сонирхлыг ихэд татаж байна.

Монгол Улсын төр засгийн нээлттэй бодлогыг дагалдан одоо АНУ, Канад, ОХУ, БНХАУ, Япон, Австрали зэрэг орнууд Монголын уул уурхайн салбарт хөрөнгө оруулах талаар сонирхож Монгол Улсад тодорхой хэмжээний хөрөнгө оруулж байна. 2003 оны эцэс гэхэд дэлхийн 73 орны 3042 аж ахуйн нэгж Монгол Улсад нийт 1 тэрбум ам.долларын хөрөнгө оруулалт хийгээд байна. Үүний дотор уул уурхайн салбарт 47%-ийн хөрөнгө оруулсан юм. Мөн ашигт малтмалын лиценз эзэмшигчдийн тоо сүүлийн жилүүдэд 4 дахин өсч, ашиглалтын лицензийн 20%, хайгуулын лицензийн 80 гаруй хувийг гадаадын хөрөнгө оруулалттай аж ахуйн нэгж⁵ хамтарсан үйлдвэрүүд эзэмшиж байна.

2. Хятад, Монгол хоёр улсын уул уурхайн нөөц баялгийн тойм, харьцуулалт

Хятад улс нь уул уурхайн нөөц баялгаараа дэлхийд элбэг оронд тооцогддог бөгөөд төрөл зүйлээрээ ч тэргүүлж байна. Одоогоор илрүүлээд байгаа уурхайн нөөц баялаг нь 171, тогтоогдсон нөөцтэй нь 158, үүний дотор эрчим хүчний 9, төмөрлөг 54, төмөрлөг бус 91 төрөл байна. Олборлож байгаа 18 мянган орд⁶ байгаа. Хятадын гол гол уурхайн нөөц ОХУ, АНУ-ын дараа дэлхийд гуравдугаар байранд ордог. Гэвч Хятадын уурхайн баялгийн нэг хүнд ногдох хэмжээ маш бага, дөнгөж дэлхийн дундаж хэмжээний 58%-ийг эзэлдэг. Хятадын эдийн засгийн хөгжлийг дагалдан уул уурхайн гаралтай түүхий эдийн хэрэгцээ өдөр тутам өсөн нэмэгдэж байна.

Монгол Улс бол Хятадын умардын чухал хөрш улс бөгөөд хоёр орны хооронд 4600 гаруй км бүхий хилийн шугамтай, өнө эртнээс харилцаж ирсэн түүхтэй. Монгол Улсын газар нутаг өргөн уудам, байгалийн нөөцөөр элбэг. Одоогоор газрын доорх 80 гаруй төрлийн ашигт малтмал байгаа бөгөөд 3000 гаруй орд газар илрүүлээд байна.

Монгол Улсын нөөц ихтэй зэс, алт, газрын тос, фосфор зэрэг ашигт малтмал нь Хятад улсад харьцангуй дутмаг бөгөөд дунд, урт хугацааны хэрэгцээгээ хангах нь гадаадын импортоос шалтгаалж байна. Ялангуяа нефтийн хэрэглээ жилээс жилд өсөн нэмэгдэж байна. Хэдийгээр Хятад улс нефть олборлолтоор дэлхийд 5-р, эрчим хүч үйлдвэрлэлтээр 3-р байр эзэлдэг боловч эрчим хүч зарцуулалтаараа дэлхийд 2-р байр эзэлдэг. 1993 оноос эхлэн Хятад улс нефть импортлогч орон болж 2003 он хүртэл 91 сая тонн нефть импортлосон ба 2010 он гэхэд 100 сая тонноос давж, нефть хэрэглээний 4-өөс илүү хувийг импортод түшиглэх нь илэрхий болж байна. Сүүлийн жилүүдэд Хятад улсын зэсийн хэрэгцээ нэмэгдэж, жил бүр 1300 мянган тонн импортлож байгаагийн ихэнхийг нь Индонези, Чили, Австрали болон Монголоос импортолж байна. Эдүгээ Хятадын импортлож байгаа зэсийн 25% хувийг Монголоос авч байна. Үүнээс гадна Хятад одоогоор фосфорийн үндсэн хэрэгцээгээ хангаж байгаа боловч түүний тархац жигд биш, голдуу Хятадын өмнөд хэсэгт өндөрлөг газарт төвлөрч байгаа нь олборлоход бэрхшээлтэй байдгаас Хятадын хойд нутгийн фосфорын хомсдол ихтэй газар тариаланд фосфорын бордоог гүйцэд хангаж чадахгүй байна. Эрдэмтдийн судалгаагаар дэлхий дээр 700 гаруй фосфорын нөөц сав газар, томоохон ордууд байдаг бөгөөд түүний хүдрийн нийт нөөц 155 тэрбум тонн байна. Харин Монгол орны хувьд байгалийн фосфорын нөөц харьцангуй их, Хөвсгөлийн сав газарт фосфорын 30 гаруй орд, Завхан аймагт фосфорын 20 гаруй орд байгаа бөгөөд тэдгээрийн хүдрийн нөөцийг тус бүр 4.5, 1.2 тэрбум

тонн хэмээн тогтоосон нь Ази тивдээ тэргүүлж байна. Эдүгээ Монгол Улс жил бүр 1—2 сая тонн фосфорын бордоо үйлдвэрлэх бодит бололцоотой. Хэрэв экологийн цэвэр аргаар жилд 1 сая тонн бордоо үйлдвэрлэж экспортловол 90—120 сая ам.долларын орлого олж болох юм. Энэ нь Монголын ДНБ-ний 1/10 гэсэн үг.

Тиймээс Хятад, Монгол хоёр улс уул уурхайн баялгийг нээн ашиглах талаар өргөн цар хүрээтэй хамтын ажиллагаа явуулах бололцоотой.

3. Уул уурхайн салбарт хамтран ажиллах нь Хятад, Монгол хоёр улсын цаашдын хамтын ажиллагааны гол чиглэл юм.

Гадаадын хөрөнгө оруулалтыг татах, олборлох үйлдвэрлэлээ хөгжүүлэх Монгол Улсын эдийн засгийн бодлогын дагуу, мөн Хятад, Монгол хоёр улсын уул уурхайн нөөц баялгийн бодит байдал, эрэлт хэрэгцээг үндэслэн уул уурхайн салбарт хамтран ажиллах нь цаашдын хамтын ажиллагааны гол чиглэл бөгөөд хоёр талын худалдаа, эдийн засгийн хэмжээг нэмэгдүүлэх гол арга зам юм.

Гэхдээ Хятад улс нь Монгол Улсын байгалийн нөөц баялгийг нээн хөгжүүлэх олон улсын хамтын ажиллагаанд оролцох хөрөнгө мөнгөний хувьд АНУ, Япон зэрэг өндөр хөгжилтэй орнуудыг гүйцэхгүй. Гэвч Монгол Улсад хөрөнгө оруулж уул уурхайн баялаг нээн олборлох нь дэд бүтцийг хөгжүүлэхэд ихээхэн ач холбогдолтой юм. Тухайлбал Хятад, Монгол хоёр улс нь уул усаар залгадаг газар зүйн давуу тал нь цаашдын хамтын ажиллагаанд зам харилцааны хувьд тааламжтай нөхцлийг үзүүлэх бөгөөд мөн хоёр орны соёл ба сэтгэхүйн адил төстэй тал, ялангуяа эдийн засгийн хөгжлийн харилцан нөхөх харилцан ашигтай, Хятадын уул уурхайн салбарын техник технологи, тоног төхөөрөмж, удирдлагын туршлага болон дэлхий дээр хамгийн хямд ажиллах хүчний нөөц зэрэг нөхцлүүд нь бусад улстай харьцуулахын аргагүй давуу талтай. Иймээс Хятад улс Монголын уул уурхайн салбарт хөрөнгө оруулж, уурхайн баялаг нээх зах зээлд оролцох нөхцөл бололцоотой юм.

Үүний зэрэгцээ 2003 оны 11-р сард засварласан “Газрын тосны хууль”-ийн дагуу Монгол Улс нефтийн үйлдвэрээ хөгжүүлэх тодорхой арга хэмжээ авч хөрөнгө мөнгө тоног төхөөрөмж бүрдүүлсний дараа Хятад улс Монголын нефть нэрэх үйлдвэр байгуулахад нь оролцож болох талтай. Энэ нь Монголын урт хугацааны эрх ашгийг баталгаатай болгох, эдийн засгийн үр ашгийг нэмэгдүүлэх чухал ач холбогдолтой үйл ажиллагаа юм. Түүнчлэн тогтвортой хөгжиж байгаа Монгол Улс нь Хятадад ашигтай, Зүүн Хойт Азийн бүс нутгийн хамтын ажиллагаанд ч ашигтай билээ.

Хятад улс Монголын уул уурхайн салбарт хөрөнгө оруулалт хийж нөөц баялгийг илрүүлж ашиглахад оролцох нь өнөөгийн хоёр талын худалдаа, эдийн засгийн хамтын ажиллагааны байдлыг ихээр өөрчилж улмаар XXI зуунд чиглэсэн урт хугацааны, тогтвортой, эрүүл, харилцан хөнгөлөлттэй байх нь Монгол, Хятад сайн хөршийн найрсаг харилцаа, хамтын ажиллагааг бататган хөгжүүлэхэд чухал ач холбогдолтой юм.

Нөгөө талаар Хятад, Монгол хоёр улс уул уурхайн салбарт хамтран ажиллахад бэрхшээл тохиолдохыг үгүйсгэхийн аргагүй. Тухайлбал: Монгол орны эрс тэс уур амьсгал, ихэнх уурхайн газарт ус, цахилгаан, зам харилцааны нөхцөл муу, дэд бүтэц харьцангуй хоцронгуй зэрэг байдал юм. Иймээс Хятадын талаас Монголын дэд бүтцийн салбарт идэвхтэй оролцон хамтран ажиллах нь чухал байна. Эдүгээ Хятадын зам харилцааны нэлээд хэдэн компани Монголд орж, дотооддоо Монголын дөрвөн зүг найман зовхис, гадааддаа ЗХА ба Европ тивийг холбосон “Мянганы зам” хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх ажиллагаанд оролцож авто зам барьж байна. 10 жил буюу түүнээс богино хугацаанд тус авто замын сүлжээ ашиглалтанд орвол зөвхөн Монголын эдийн засгийг хөгжүүлэх төдийгүй Хятад, Монголын эдийн засаг худалдааны хамтын ажиллагаанд ашигтайгаас гадна, Хятадын баруун бүс нутаг, зүүн хойт мужууд Монгол Улсад хөрөнгө оруулалт хийж, уул уурхайн салбарт хамтран ажиллах, аялал жуулчлалыг хөгжүүлэхэд зам тээврийн тааламжтай нөхцлийг хангаж өгөх болно.

Ер нь Хятад, Монгол хоёр улс хамтран Монголын уул уурхайн нөөц баялгийг илрүүлэн ашиглах, дэд бүтцийн салбарт хамтран ажиллах нь 2003 оны 6-р сард БНХАУ-ын дарга Ху Жиньтао Монгол Улсад айлчлах үеэр хоёр талын тохиролцсон “Байгалийн баялгийг ашиглах, дэд бүтцийг хөгжүүлэх явдлыг хоёр улсын цаашдын хамтын ажиллагааны чухал салбар болгоно” гэсэн зорилттой нийцэж байна. Энэ нь хоёр талын эрэлт шаардлага бөгөөд хоёр улсын ашиг сонирхлын нийтлэг чанар, эрэл хэрэгцээгээ харилцан хангаж нөхөх алс хэтийн хөгжлийн төлөвтэй юм. Ингэснээр XXI зууны Хятад, Монгол хоёр улсын эдийн засаг худалдааны гол чиглэл болох юм. Мөн 2003 оны 6-р сард хоёр талын тохиролцсон Хятад, Монгол хоёр улсын “Сайн хөршийн, харилцан итгэсэн, түншлэлийн харилцаа”-г хөгжүүлэхэд чухал ач холбогдолтой гэж үзэж байна.

ИШЛЭЛ, ЗҮҮЛТ

1. Д.Начин, “Гадаадын хөрөнгө оруулалт: Дэлхий нийтийн хандлага ба Монгол Улс”, УБ, 2004 оны 2-р сарын 26—27, “Зүүн Хойт Ази дахь гадаад худалдаа ба хөрөнгө оруулалтын өөрчлөгдөн бий чиг хандлага” олон улсын бага хурал.
2. Монгол Улсын ГХЯ-ны мэдээллийн товхимол, 2003 он, №5.
3. “Монголын мэдээ” сонин, 2003 оны 12-р сарын 2, №51-52.
4. <http://www.xinhua.net.com>.2002.03.18.
5. “Монголын уул уурхайн аж үйлдвэр 80 жилд”, УБ, 2002 он.
6. БНХАУ-ын Төрийн Зөвлөлийн Мэдээллийн алба: “Хятадын ашигт малтмалын бодлого”, “Жэнь минь жи бао” сонин, 2003 оны 12-р сарын 24-ний өдөр, 6-р хуудас.